

СЕМІТИЗМИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ РОМАНА МЕЛОДА

Кожушний Олег Володимирович,

канд. філол. наук, канд. богослов'я

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядається вживання семітизмів у поетичному мовленні Романа Мелода у зв'язку зі специфікою мовної ситуації у Візантії. Автор наводить приклади вживання семітизмів, які поділяє на реальні, вірогідні і сумнівні. Незважаючи на це, стверджується, що Роман дає прекрасну картину літературного візантійського койне періоду Юстиніана.

Ключові слова: мовна ситуація, поетичне мовлення, диглосія, візантійське койне, семітизми.

Специфіка мовної ситуації у Візантії полягає у збереженні літературних норм давньогрецької мови в письмовому мовленні паралельно із розмовною мовою, розвиток котрої активно тривав і поступово, хоча й надзвичайно повільно, завойовував більш високі сфери мовного спілкування. Це було пов'язано із особливостями культурного життя Східної Римської імперії: з методикою навчання у початковій і середній школах, а також із особливостями розвитку літератури [Славятинская 2003, 462].

Як і в античній Елладі, навчання граматиці ґрунтувалося на вивченні поем Гомера, оскільки під граматику розумілося вміння читати і тлумачити античних авторів. На прикладі мови Гомера (VIII ст. до н.е.) вивчалися відміни і дієвідміни, орфографія, метрика, стилістика. Основним підручником була граматика Діонісія Фракійського, написана у I ст. до н.е. Згодом почали читати книги Вітхого і Нового Завітів і Псалтир. До шкільної програми входили також трагедії Есхіла, Софокла й Евріпіда, твори Гесіода і Піндара, комедії Арістофана, твори істориків й ораторів. Таким чином, упродовж багатьох попередніх століть диглосія [Семчинський 1996, 351] (наявність двох варіантів грецької мови: літературної писемної й уже різко відмінної від неї розмовної) була нормою для всіх без винятку еллінів та еллінізованого населення. Лише в XI – XII століттях поява літературних творів рідною мовою позначила наявність у Візантії нової мовної ситуації: від цього часу мова античної Греції почала сприйматися дійсно як давньогрецька мова. Вона перетворилася на соціально орієнтовану (не народну, а аристократичну) книжну мову [Славятинская 2003, 462].

Докладне вивчення існуючих кондаків преподобного Романа призводить до певного висновку, що, незважаючи на потужний і незаперечний вплив Священного Писання і літературного "походження" поета, його мова надзвичайно близька до сучасних йому розмовних ідіом. Цікаво зауважити, що, коли метричні міркування дозволяли поету скористатися усталеною грецькою або візантійською формою конструкції, він навмисне надає перевагу останній. Можливо, не буде помилкою стверджувати, що Роман дає прекрасну картину літературного візантійського койне періоду Юстиніана. Цю думку підтверджує той факт, що певні мовні явища, які можна спостерігати у кондаках, трапляються у папірусах ранньовізантійської доби, а також в інших візантійських авторів, особливо в "Хроніці" Іоанна Малали, сучасника Романа [Mitsakis 1967, 1]. Таким чином, дослідження мови і поетичного мовлення Мелода доповнює знання щодо літературного койне періоду розквіту Візантії.

Кожен дослідник і перекладач творів Романа Солодкоспівця звертав увагу на "незвичні" форми грецьких слів і деяких синтаксичних конструкцій, які трапляються у Романа. Більшість із них аналізуються і пояснюються у наступній ґрунтовній праці: Blass-Debrunner-Funk, "A Greek Grammar of the New Testament and other early Christian Literature, Cambridge, 1961[Blass-Debrunner-Funk 1961]. Змістовним є також розділ "La langue de Romanos" Гродіде де Матона з його монографії "Romanos le Melode...", про яку вже було згадано у цій роботі. Ґрунтовним внеском у дослідження мови Романа Мелода слід вважати лінгвістичні праці К. Мітсакіса [Mitsakis 1967, Mitsakis 1965], а також П. Мааса, К. Трипаніса і деяких інших авторів, які аналізують мову кондакарних творів. З огляду на наявність зазначених наукових робіт, у своїх дослідженнях ми звертаємо увагу саме на поетичне (якщо зважати на аналіз теонімо-поетонімів, то поетикобогословське) мовлення Романа Мелода. Проте у цій статті хотілося б зупинитися також на проблемі семітизмів у мові творів аналізованого автора.

П.Маас, відштовхуючись від текста гімну на честь преподобного Романа, де про останнього говориться, що його "γένος μ'ν ἐξ Ἑβραίων", а також звертаючи увагу на факт, що Роман у своїх творах ніколи не чинить нападок на іудаїзм, приходить до висновку: автор кондаків єврейського походження. Лінгвістично обґрунтовуючи думку П.Мааса, К.Трипаніс вказує на неабияку кількість семітизмів у грецькій мові Романа Мелода [Maas-Trypanis 1963, XVIII-XIX]. Варто навести деякі приклади помічених нами семітизмів:

⇒ використання εἰς з предикатом замість номінативу або прямого акузативу: εἰς ἔργα προέβησαν (перший кондак "На Йосифа", ікос 29, вірш 1; п'ятий Пасхальний кондак, ікос 21, вірш 2);

⇒ ὥς, що вживається разом із підметом: ὥς θεὸς δ' τὰ πάντα ἐπίσταμαι (другий кондак "На воскресіння Лазаря", ікос 5, вірш 4);

⇒ υἱός використовується в метафоричному значенні: οὐκ ἠπίσταντο οἱ τοῦ ψεύδους υἱοί (кондак "На вхід в Єрусалим", ікос 5, вірш 2; кондак "На Ноя", ікос 8, вірш 2);

⇒ genetivus partitivus є еквівалентом суперлятива: προσκυνοῦμεν ἓνα ἅγιον ἁγίων (кондак "На Богоявлення", ікос 9, вірш 8; другий кондак "На Йосифа", ікос 1, вірш 6);

⇒ ἐν як dativus instrumenti, modi, causae: ἐν γὰρ ἀνομίαις καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐμ' ἐκίσσησεν ἡ μήτηρ μου (другий кондак "На воскресіння Лазаря", ікос 17, вірш 2; кондак "На Страсті Христові", ікос 15, вірш 6; перший кондак "На Йосифа", ікос 4, вірш 7; шостий Пасхальний кондак, ікос 24, вірш 6);

⇒ перифрази з πρόσωπον, χεῖρ, στόμα: τὸ πρόσωπόν σου ἰδεῖν μετὰ παρρησίας (четвертий кондак "На воскресіння", ікос 20, вірш 5; кондак "На піст", ікос 3, вірш 4; кондак "На землетрус", ікос 17, вірш 8);

⇒ пропуск означеного артикля перед іменниками, які керують родовим відмінком: ἀγίων σώματα, δικαίων τάγματα (кондак "На перемогу Хреста", ікос 14, вірш 5, ікос 16, вірш 7; перший Пасхальний кондак, ікос 10, вірш 8);

⇒ вживання ψυχή у персоніфікованому значенні: Τί ῥαθυμεῖς, ταπεινή μου ψυχή (кондак "На Усікновіння Іоанна Предтечі", ікос 13, вірш 2; другий кондак "На десять дів", ікос 1, вірш 1);

⇒ ἐν τῷ + infinitivus = "впродовж", "крізь": σὺ εἶ ἐν τῷ πάσχειν καὶ ἐν τῷ μὴ πάσχειν (кондак "На Марію біля Хреста", ікос 17, вірш 7; кондак "На розп'яття", ікос 14, вірш 5; кондак "На П'ятидесятницю", ікос 1, вірш 2);

⇒ численні дієприкметникові переклади єврейської конструкції infinitivus absolutus: οὐκ ἠσπάσω φιλήσας, καταφιλοῦσα με κράζει (кондак "На зцілення прокаженого", ікос 6, вірш 1; кондак "На блудницю", ікос 15, вірш 9);

⇒ узгодження (скоординованість) питань: τί γὰρ καλὸν οὐκ εἶχες; τίνος δ' οὐ μετεῖχες; τίνος ποτ' ἀπεῖχες; (кондак "На Іуду", ікос 15, вірш 7; кондак "На зречення Петра", ікос 4, вірш 2; другий кондак "На десять дів", ікос 1, вірші 2-3);

⇒ розташування дієслова на першому місці в реченні: ὥπτεи τὴν πλίνθον ἢ θάλασσα (кондак "На Іуду", ікос 8, вірш 1; кондак "На зречення Петра", ікос 11, вірш 1; перший Пасхальний кондак, ікос 1, вірш 7);

⇒ parallelismus membrorum: νῦν σου ἐφάνη τὸ ἄπληστον, νῦν ἐφανερῶθη τὸ ἄκόρεστον (кондак "На Іуду", ікос 15, вірш 1; другий кондак "На Йосифа", ікос 17, вірш 4; другий кондак "На сорок мучеників", ікос 2, вірш 9; кондак "На всіх святих", ікос 5, вірш 1);

⇒ тавтологія: μνήσθητι, φιλόνηρωπε, πῶς τοῦ θεοῦ σου ῥήματος ἤκουσαν καὶ οὐ παρήκουσαν (кондак "На Вознесіння", ікос 6, вірш 3; кондак "На всіх святих", ікос 13, вірш 10).

На підставі докладно проведеного дослідження К.Мітсакіс поділяє усі семітизми, які зустрічаються у Романа на: а) реальні семітизми (більшість із них походять із Септуагінти або текстів Нового Завіту; б) вірогідні семітизми (їхнє виникнення пояснюється деякими мовними явищами, характерними для класичної і нехристиянської елліністичної літератури, які стали вживаними у більш пізній період через вплив на них відповідних семітських мовних конструкцій; в) сумнівні семітизми [Mitsakis 1967, 2-3]. Проте, цей же ж автор зазначає: оскільки часто надзвичайно непросто визначити, де семітизми у Романа реальні, а де сумнівні, то сама кількість останніх у Романових кондаках має свідчити про його походження. Із цим важко погодитися: семітська "спадщина" у творах Солодкоспівця може бути просто ознакою його неабиякої обізнаності у біблійній і теологічній літературі, яка на той час активно перекладалася грекою з інших семітських мов і, звичайно, справляла свій вплив на літературне візантійське койне [Sowa 1998, 323-324]. Таке пояснення, незважаючи на його простоту, можна вважати більш вірогідним.

В статье рассматривается употребление семитизмов в поэтическом языке Романа Мелода в связи со спецификой языковой ситуации в Византии. Автор приводит примеры употребления семитизмов, подразделяя их на реальные, вероятные и сомнительные. Несмотря на это утверждается, что Роман даёт прекрасную картину византийского койне периода Юстиниана.

Ключевые слова: языковая ситуация, поэтический язык, литературное византийское койне, семитизмы.

The article deals with the usage of semitisms in Romanos the Melodist's poetic language in connection with the specific language situation in Byzantine. The author gives the examples of the semitisms' usage dividing them into real, probable and dubious. In spite of this the author states that Romanos provides a beautiful vision of Byzantine literary koine of Justinian's period.

Key words: language situation, poetic language, Byzantine literary koine, semitisms.

Література:

1. Семчинський С.В. Загальне мовознавство / Станислав Володимирович Семчинський. – К.: ОКО, 1996. – 351 с.
2. Славянская М.Н. Учебник древнегреческого языка: Изд. 2-е, исправленное и дополненное / Марина Николаевна Славянская. – М.: Филоматис, 2003. – 462 с.
3. Blass-Debrunner-Funk A Greek Grammar of the New Testament and other early Christian Literature / A. Blass-Debrunner-Funk. – Cambridge, 1961.
4. Mitsakis K. The Language of Romanos the Melodist / K. Mitsakis. – C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Munchen, 1967.
5. Mitsakis K. The Vocabulary of Romanos the Melodist. Glotta 43 / K. Mitsakis – 1965.
6. Sancti Romani Melodi Cantica. Ed. by P. Maas and K. Trypanis. Vol. 1: Cantica Genuina. Oxford, 1963. – P. XVIII-XIX.
7. Sowa W. Sw. Romanos Melodos – Hymnos Akathistos // Vox Patrum. Rok XVII. Redakcja wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin, 1998. – pp. 323-324.
8. Wellesz E. A History of Byzantine Music and Hymnography. 2nd edition / A. Wellesz. – Oxford, 1961. – P. 182.